

Indledning

Forestil dig følgende situationer: Du skal fremlægge en projektopgave. Eller holde et foredrag. Måske diskuterer I nogle problemstillinger i klassen, og du vil gerne komme med dit indlæg – og det skal helst være et overbevisende indlæg. Eller du vil gerne holde en tale for din mormor, der har rund fødselsdag, eller for din bror, der skal giftes. Der er bare et problem: Du ved ikke lige, hvordan du skal gribe det an. Og måske er der et problem mere: Du har det med at blive meget nervøs, når du skal træde frem foran en forsamling – eller bare sige noget i klassen.

Denne bog vil forsøge at hjælpe dig til at blive en bedre taler. Du skal lære at formidle hensigtsmæssigt – mundtligt. Og du skal lære at turde gøre det!

Hvorfor er det vigtigt at lære at formidle mundtligt til andre? Et blandt flere svar er: Fordi vi konstant ytrer os mundtligt over for hinanden i forskellige sammenhænge, og så kan vi lige så godt lære at gøre det ordentligt.

Vi bruger sproget til at fremme vores interesser og formål. At kommunikere er at påvirke. Når vi taler, *vil* vi jo noget med det, vi siger. I forskellige situationer vil vi noget forskelligt. Hvis vi taler om et fagligt emne, vil vi have tilhørerne til at forstå. Hvis vi udtrykker og argumenterer for en holdning, vil vi have tilslutning til vores holdning. Og hvis vi taler til tante Ida på hendes fødselsdag, vil vi glæde Ida. Uanset hvad, har vi noget på hjerte. Vi har en hensigt, som ligger til grund for det, vi siger. Det er også tilfældet, når vi fx bare sidder og smalltalk'er. Der bekræfter vi vores forhold til hinanden, idet vi på forskellige måder signalerer til hinanden, at vi er ok.

Hensigten med at tale kan også være negativ, fx at hindre den anden i at komme til orde ved at holde på ordet. Eller hensigten kan på andre måder gemme sig i underteksten, dvs. under ordene, altså i det, der netop *ikke* bliver sagt. Pointen er, at der altid er en grund til, at vi åbner munden. Grunden kan så være mere eller mindre bevidst for os.

Retorik er et fag, der undersøger, hvordan man kan opbygge og fremføre sine budskaber i forskellige sammenhænge – både skriftligt og mundtligt – så man formidler det, man ønsker. Retorik er kort og godt læren om at formidle hensigtsmæssigt!

Retorikken opstod i forbindelse med demokratiets opståen i Athen¹. Demokratiet betød, at folkets politiske indflydelse var baseret på veltalen-

¹ Det blev indført af Kleisthenes i år 507 f.Kr. Det var dog kun voksne frie mænd, der havde stemmeret – ca. 40.000 ud af Athens befolkning på knap 300.000 – mens kvinder og slaver var udelukket fra det politiske liv.

Fra "Spros & tale
Mundtlighed i dansk"

Jimmy Zander Hagen
Systime

- 2 Datidens folketing, hvortil voksne frie mænd havde adgang. Ofte sad 5-6.000 mænd og lyttede på talerne. Se også billedet s. 11.

hed. Man måtte overbevise folkeforsamlingen² ved at tale godt for sin sag. Hvis man kunne fremføre sin sag overbevisende, havde man gode chancer for at få flertallet til at stemme for det lovforslag, man fremførte. Denne afstemning foregik ved almindelig håndsoprækning. Derudover forholdt det sig således, at borgerne i antikkens Athen selv skulle føre deres sager ved domstolene. Man kunne få hjælp til forberedelsen af en taleskriver, men man skulle selv fremføre sin tale i retten. Der var derfor nok af grunde til at tilegne sig retoriske færdigheder.

Retorikken opstod således som en praktisk disciplin, der hurtigt blev til et fag i takt med, at man udviklede et teoretisk grundlag. I denne bog vil du møde en del af den viden, retorikken gennem tiden har oparbejdet.

- 3 Tanken er egentlig, at hvis ikke du kan formidle din viden til andre, så de kan forstå det, så har du sandsynligvis heller ikke selv forstået det. Det er den samme tankegang, der ligger bag fx den mundtlige eksamen.

Mundtlig formidling handler om at tale. At tale er ingen sag, men at tale *godt* kræver viden og øvelse. I dag er det vigtigt at kunne formidle viden og budskaber til andre. Det gælder i undervisningen og til eksamen, hvor et fagligt stof skal viderebringes³. Det gælder i erhvervslivet, hvor man i selvstyrende grupper, i udvalg eller andre fora skal udtrykke sig over for kolleger – eller når man skal søge job. Og det gælder i privatlivet, hvor man fx vil kvittere for gaver og tjenester fra familie og venner, vil markere særlige begivenheder, eller vil deltage i foreningsarbejde – eller i 100 andre sammenhænge.

- 4 På den måde vil en mundtlig formidling altid være unik. Den er udformet til én konkret talesituation og kan derfor ikke sådan uden videre gentages i en anden talesituation.

Troværdighed er et nøgleord i al formidling. Vi vil gerne have, at de andre *forstår*, hvad vi siger, vi vil gerne *overbevise* dem om det, vi brænder for, og vi vil gerne *påvirke* dem, således at vores formidling kommer til at gøre en forskel. Men det nytter alt sammen ingenting, hvis ikke vi formidler, så de gider lytte. Derfor skal vi lære at tale på en sådan måde, at vores viden og budskaber bliver hørt. Vi skal kunne beherske et stof og kunne gøre det klart for andre, hvad vi vil med det. Det forudsætter samtidig, at vi kan analysere en talesituation og derefter kan tilpasse talen til situationen⁴.

Ved at øve os i mundtlig formidling bliver vi samtidig bedre til at analysere, gennemskue og forstå andres udsagn. Vi bliver fx bedre til at genkende manipulation og tom snak. Som borgere i et demokratisk samfund er det vigtigt, at vi kan frigøre os fra manipulerende udsagn.

Måske spørger du nu, om der ikke også er noget manipulerende ved at ville overbevise nogen. Bestemt ikke. At overbevise må ikke forveksles med at overtale. At overbevise drejer sig om at give tilhørerne gode grunde til at tilslutte sig en sag. Hertil kræves bl.a. gode argumenter. At over-

tale sigter derimod på at besnakke tilhørerne, så de tilslutter sig noget, de måske ikke helt har gennemskuet.

Hver gang du skal formidle et emne, må du spørge dig selv:

Hvad kan jeg gøre for at få modtagerne til at lytte og forstå?

Svaret finder du gennem en række retoriske overvejelser over talesituationen, tilhørerne, emnet, sproget (herunder kropssproget), argumentationen og en eventuel brug af visuelle hjælpemidler. I de overvejelser skal du hele tiden spørge dig selv, om dine valg nu også er hensigtsmæssige – i forhold til det, du vil opnå.

Efter en grundig forberedelse vil du være parat til den mundtlige formidling – til at udtrykke din hensigt i en klar, interessant og overbevisende mundtlig fremførelse. Dette er vigtigt, fordi det så nemt kan gå galt. Du kan bruge sproget forkert, du kan bruge kroppen forkert, og du kan på andre måder komme til at stå i vejen for dit eget budskab. Det vil være u hensigtsmæssigt, og formidling skal jo netop være hensigtsmæssig!

God fornøjelse!

1 TALEGENRER

Enhver tale skal have en form. Til det formål findes der en række typer af taler, man kan vælge mellem. Sådanne taletyper kalder vi også for talegenrer. Det er velkendt, at skriftlige tekster findes i forskellige genrer, men det gælder i lige så høj grad for de mundtlige tekster.

5 Den græske filosof Aristoteles (384-322 f.Kr.) har redegjort for denne inddeling i *Retorik*.

I den klassiske retorik arbejder man ud fra bare tre talegenrer⁵. De adskiller sig fra hinanden alt efter talerens hensigt og hvilke tilhørere, han skal tale til. I antikkens Grækenland var der især tre grupper af tilhørere, som talere skulle henvende sig til. En gruppe af tilhørere var dommere, som skulle dømme i retssager. En anden gruppe var politikere, som skulle beslutte forskellige politiske tiltag. En tredje gruppe var en bredere del af befolkningen, som skulle bevidne forskellige højtideligheder. Det er således disse tre tilhørergrupper, eller borgernes behov for at kunne påvirke disse tilhørergrupper på forskellige måder, der indirekte var årsag til, at der i den klassiske retorik blev udviklet tre forskellige talegenrer.

Til hver genre hører nogle regler, som taleren må sætte sig ind i. De tre talegenrer er følgende:

1. *Den juridiske tale – retstalen*

Denne foregår i retssalen og gælder handlinger, der *er* sket (fortiden). Talens formål er at anklage eller forsvare en person, og indholdet er om ret og uret.

2. *Den rådgivende tale – den politiske tale*

Denne foregår i politiske institutioner og gælder handlinger, der *skal* ske (fremtiden). Talens formål er at tilskynde eller fraråde andre i forhold til en politisk beslutning og handler om gavn eller skade.

3. *Festtalen – lejlighedstalen.*

Denne foregår ved højtidelige lejligheder og sker her og *nu* (nutiden). Talens formål er at rose eller rise en person og handler om dyder og laster⁶.

6 I dag vil vi sige 'en persons gode og uheldige egenskaber'.

Det faktum, at de tre talegenrer er orienteret mod tidens tre faser – fortid, nutid og fremtid – har givet netop de tre talegenrer et universelt præg, som har fået dem til at overleve helt tilbage fra antikkens tid og op til i dag. Vi

har nemlig stadig behov for at retfærdiggøre begivenheder, der er sket engang i fortiden. Vi har stadig behov for at diskutere holdninger, som kan ændre forhold i fremtiden. Og vi har stadig behov for at markere særlige begivenheder og relationer til andre mennesker, når vi deltager i forskellige fællesskaber.

Den historiske udvikling har dog bevirket, at vi i dag arbejder med flere talegenrer, fx oplæg, prædiken, oplæsning og mange flere. Dertil kommer, at der ofte er glidende overgange mellem de mange talegenrer. Fx kan man godt blande træk fra lejlighedstalen ind i en politisk tale, ligesom en prædiken kan gøres skarpere ved at tilføje træk fra den politiske tale. Faktisk er det mere reglen end undtagelsen, at genrerne i praksis 'hjælper' hinanden. Taleren kan via sin kreativitet og retoriske bevidsthed på den måde skærpe talens effekt.

En genre⁸ sammenfatter tekster med visse fællestræk. Ved at udvikle sin genrebevidsthed kan man gøre den mundtlige formidling mere sammenhængende og hel. Samtidig tilgodeser man den genreforventning, tilhørerne som regel sidder med. Tilhørerne vil altid forvente, at en tale inden for visse grænser har en bestemt form. Denne forventning gør det lettere at forstå, hvorfor taleren griber sin opgave an, som han gør. Men hvis genrekravene ikke respekteres af taleren, så risikerer han, at tilhørerne hurtigt bliver forvirrede. Taleren skal derfor have et klart begreb om,

Folkeforsamlingspladsen (i forgrunden) på højdedraget Pnyx i Athen. Her blev møderne i folkeforsamlingen afholdt. Talerne fremførte deres synspunkter og lovforslag fra en talerstol (stentrappen til højre⁷), mens tusinder af tilhørere lyttede, jublede og buh'ede fra pladsen til venstre. Det krævede en kraftig stemme hos taleren, som derfor gjorde klogt i at træne den. Pladsen, som den tager sig ud på billedet, er et resultat af udgravninger fra 1930'erne. I baggrunden ses Akropolis.

7 Denne talerstol er fra ca. 125 e.Kr. Tidligere havde man benyttet andre talerstole, der var placeret andre steder på pladsen.

8 Genre er fransk og betyder 'art'.

hvilken genre han arbejder i. Kan han det, bliver resultatet også derefter: Bedre formidling. Bedre kommunikation. Et klart mundtligt udtryk.

De forskellige talegener kræver forskellige overvejelser af taleren. Hvis du fx skal holde en tale for din mormor, skal du gøre dig én type overvejelser forinden. Men skal du tale om et fagligt emne til dine klassekammerater, skal du gøre dig nogle helt andre overvejelser. Pointen er, at du i de forskellige talesituationer

- søger efter indhold på forskellig måde
- bygger din tale forskelligt op
- fremfører din tale forskelligt.

9 Kap. 2 omhandler tale-situationen.

Hver genre indeholder muligheder, som den genrebevidste taler forstår at udnytte. Overvej derfor, hvilken genre den givne talesituation⁹ lægger op til.

Den klassiske inddeling af talegenerne dækker ikke helt denne bogs emne og genstand. Når det drejer sig om undervisning, gælder det nemlig oftest om at kunne formidle et fagligt stof. Her skal man være i stand til at bibringe tilhørerne en forståelse af et emne eller en problemstilling. Det kan gøres på mange måder. Et fælles navn for den passende talegenre kunne være *den informative tale*. Da den juridiske tale samtidig ikke er relevant her, får vi i stedet følgende tre overordnede talegener:

Skemaet skal læses således – med den informative tale som eksempel: Talens formål er at give tilhørerne en forståelse af et emne ved at belære dem om emnet. Talerens ressource er primært hans viden, som han skal formulere i et præcist sprog. Talens form er gerne et foredrag, der ofte foregår på en skole. Tilhørerne er dér de andre elever og læreren – og til eksamen også censor.

	Den informative tale	Den politiske tale	Lejlighedstalen
Formål	Forståelse	Tilslutning	Oplevelse
Taleropgave	Belære (informere)	Bevæge (flytte holdninger)	Behage (underholde)
Talerressource	Viden	Troværdighed	Indføling
Sprogkrav	Præcision	Skarphed	Humor
Form	Foredrag	Indlæg	Tale
Sted	Fx skole	Fx råd og udvalg	Fx fest
Tilhørere	Elever, lærer og censor	Beslutningstagere og interesserede	Familie, venner og kolleger

Skemaet er naturligvis ikke udtømmende. Der er glidende overgange og mange varianter, som skemaet ikke fortæller om. Efterhånden som man bliver en erfaren taler, bliver man også i stand til at lege lidt med genrerne. Man bliver i stand til at lade elementer af én talegenre indgå i en anden, hvis det kan fremme den hensigt, man har med talen.

Den informative tale

”Sidste år var jeg til familiefest i Odense i anledning af min farfars 65 års fødselsdag. Dér sad jeg til bords med min farmor, som fortalte mig mange gode historier fra ungdomsoprøret i slutningen af 1960erne. Det lød til at have været en sjov tid, men også en spændende tid, der har betydet meget for de unges vilkår siden hen. Det gælder fx de demokratiske muligheder inden for uddannelsessystemet. Så da vi skulle vælge en historisk begivenhed eller periode at holde foredrag om her i klassen, var det for mig oplagt at vælge ungdomsoprøret.

Jeg har valgt først at fortælle kort om Vietnamkrigen, for det var bl.a. den, de unge protesterede imod under ungdomsoprøret. Derefter vil jeg...”

Sådan kunne indledningen i en informativ tale godt se ud. Taleren redegør kort for baggrunden, både personligt og fagligt, og for sit emnevalg for derefter at skitsere sit foredrags opbygning, så tilhørerne kan få et overblik. Taleren går systematisk til værks og har tænkt grundigt over, hvordan stoffet skal præsenteres. Målet er, at tilhørerne bagefter ved noget mere om ungdomsoprøret.

Når du fx skal holde et foredrag, skal du formidle en viden om et emne, fx give dine klassekammerater informationer¹⁰ om emnet. Den passende talegenre hedder *den informative tale*. Det centrale for dig vil her være, at dine tilhørere får en forståelse af emnet.

Hvad enten det drejer sig om ungdomsoprøret, om at forklare et edb-programs funktioner eller om at give et kursus i førstehjælp, vil den passende talegenre være den informative tale. Tilhørerne skal forstå ungdomsoprøret som et historisk fænomen, edb-programmets funktioner, eller hvordan man yder førstehjælp. De skal belæres om disse forhold – eller som vi nok snarere vil sige i dag: De skal lære det. Det forudsætter,

¹⁰ Det forudsættes, at informationer er struktureret til en sammenhængende helhed. En ustruktureret strøm af informationer er ikke et udtryk for viden.

11 Faktisk skal du vide mere om dit emne, end det du siger.

at du som taler ved en del om dit emne¹¹. Og i selve talesituationen skal du fremføre din viden i et præcist sprog, så tilhørerne ikke risikerer at misforstå det, du siger. Din fremstilling må samtidig være logisk opbygget – logisk ud fra emnets natur.

Måske tænker du nu, at en informativ tale bare skal være tør, logisk, præcis, ja nærmest videnskabelig i sin stil, og intet andet. I så fald vil der nok ikke være meget liv i fremstillingen. Hvordan kan man så bringe liv ind i talen? Hvis du fx skal tale om, hvordan Folketinget fungerer, får du måske lyst til at tilføje din egen mening om Folketinget og de politikere, der

"Den faglige fremstilling har som regel som sin første opgave at informere og oplyse, men da fagfolk jo er uddannet til ikke at tro på hvad som helst uden gode grunde, er det vigtigt at den faglige fremstilling også er overbevisende. Argumentation og dokumentation er et krav."

Peter Stray Jørgensen, 2001

arbejder derinde. Kan man det i en informativ tale? Nej. Talegenren lover, at tilhørerne først og fremmest kan få en viden om et emne, ikke en viden om dine synspunkter. Du skal alene tænke på emnet og blande dig selv udenom.

Du skal i stedet forsøge at være så neutral som muligt. Liv i talen må i stedet komme fra dit sprog og din fremførelsesform. Nøgleordet er variation. Du må benytte dig af betoning, pauser, rammende eller

overraskende udtryk etc. Og din fremførelsesform – kropssproget – skal være levende med en understøttende brug af armbevægelser, ansigtsudtryk etc.¹²

Den informative tale får du brug for at anvende i skolen, når fx et gruppearbejde eller et projektarbejde skal fremlægges. Det samme gælder, hvis du skal holde et foredrag. Også til eksamen skal du formidle en viden om et emne – *din* viden – så der gælder de samme krav, som den informative tale stiller. Og den informative tale får du brug for at kende til, når du fx lytter til et oplæg eller et foredrag. Kender du talegenren *den informative tale* godt, bliver du i stand til bedre at kunne modtage den viden, du får præsenteret. Du vil bedre kunne skelne mellem dokumenteret og sammenhængende viden på den ene side og løse påstande og subjektive meninger på den anden side.

Den politiske tale

"Ja, jeg har sat dette punkt på dagsordenen, fordi vi har brug for en elevavis her på stedet. Vi mangler et forum, hvor alle elever kan komme til orde, hvis de vil. Som det er nu, hører man tilfældigt om,

12 Læs evt. mere om sprogbrug s. 35-36 og om kropssprog s. 87-95.

hvad nogen i andre klasser mener om det ene og det andet. Men med en elevavis kan alle få at vide, hvad alle mener.

Jeg synes, det er vigtigt af flere grunde. For det første står vi over for nogle forandringer, som eleverne bør blande sig i. Fx skal kantinen bygges om i sommerferien. Hvordan kan den indrettes bedst muligt? Og næste år fylder stedet her 50 år. Hvordan skal det fejres? Hvad kan eleverne bidrage med? Det kan vi bl.a. diskutere gennem en elevavis. Jeg tror også, at en avis kan være med til at styrke elevfællesskabet, fordi vi kommer til at kende hinandens meninger bedre. Samtidig vil nye elever hurtigere kunne få et indtryk af, hvad der rører sig her på stedet.

Hvorfor er det så, at vi ikke allerede har en elevavis? Det tror jeg, der kan svares kort på: For meget arbejde i fritiden! Det er i hvert fald, hvad jeg har fået at vide, når jeg har luftet idéen over for andre elever. Men det kan løses. Det er et spørgsmål om...”

Sådan kunne første del af en politisk tale¹³ godt se ud. Taleren redegør kort for, hvorfor en problemstilling bør drøftes, for derefter at begynde en argumentation for sit synspunkt. De faktuelle forhold skal ikke fremføres som et mål i sig selv, for de skal primært understøtte talerens synspunkt. Sådanne holdningssager skal afgøres via argumenter. Taleren giver 3-4 grunde til, at elevavisen skal etableres. Og straks efter prøver taleren at imødegå en indvending (‘For meget arbejde i fritiden!’). Målet med den politiske tale er, at tilhørerne ender med at tilslutte sig talerens holdning. Tilhørerne skal overbevises. Succes’en med det afhænger bl.a. af, hvor gode argumenter man er i stand til at finde og formulere¹⁴.

Når du fx indgår i politiske diskussioner, gælder det om at påvirke holdninger. Så snart der er forskellige holdninger til en sag, forsøger vi at påvirke de andre. Det gælder også, når man fx skal holde et oplæg. Udgangspunktet er, at når der er forskellige holdninger og interesser i spil, så skal den politiske tale og samtale afgøre, hvilke holdninger og interesser der skal tilgodeses. Det er i den forbindelse indlysende, at alle helst vil have deres egne interesser tilgodeset. Sådan er politik! Det er en kamp med sproget¹⁵ som våben. Den passende talegenre hedder her *den politiske tale*. I politik handler det nemlig om at overbevise nogle tilhørere om, at ens egen holdning er værd at tilslutte sig.

Nu skal ‘politik’ ikke forstås for snævert. Det er andet og mere end det, der foregår på Christiansborg eller på rådhuset. Hvis man vil overbevise sine klassekammerater om, at det er forkert at mobbe andre, så er

13 Her i form af et indlæg (se s. 26) på et elevrådsmøde.

14 Kap. 4 omhandler argumentation. Se evt. også s. 43-47.

15 Herunder argumenter.

man ude i et politisk ærinde. Det er man ganske enkelt, fordi man giver udtryk for en holdning, som man gerne vil have, at de andre også skal have. Det er også tilfældet, hvis man til et privat selskab diskuterer fx fødevarer og tilsætningsstoffer.

I den politiske tale blandes fakta og holdninger, fordi holdningerne jo skal være holdninger til *noget*, fx en sag, der rummer en eller flere problemstillinger. Målet er at vinde tilhørernes tilslutning. Det gør du ved at bevæge dem. Ikke forstået sådan, at de bliver rørt og får en klump i halsen, men sådan at de flytter sig holdningsmæssigt. Du skal bevæge dem fra ét standpunkt til et andet – til *dit* standpunkt. Du skal tilskynde tilhørerne til at handle i overensstemmelse med *din* holdning. Det kender du måske fra de situationer, hvor du har talt varmt for en bestemt holdning eller sag. Hvis du fx har talt varmt for at være medlem af Amnesty, så ville du jo gerne samtidig have, at tilhørerne eller samtalepartnerne endte med at ville melde sig ind i organisationen. Det er det samme, der foregår i forskellige valgkampe. Eleven, der vil være elevrådsformand, vil påvirke de andre elevers beslutning, så de vælger ham eller hende som formand. Og politikerne, der vil ind i byrådet på rådhuset eller i Folketinget på Christiansborg, vil bevæge vælgerens holdning, så vælgerne stemmer på dem og deres parti.

Holdning og handling hænger som regel sammen. Hvis du er bekymret for miljøet, vil det ikke være nok for dig, at tilhørerne kommer til at dele din bekymring. Du vil også gerne have dem til at handle. De kan fx stemme på eller melde sig ind i et politisk parti, der har miljøet placeret højt på dagsordenen. Eller de kan melde sig ind i en interesseorganisation, der kæmper for miljøet.

Hvis det skal lykkes dig at bevæge nogen, må du fremstå som troværdig¹⁶. Samtidig må du gerne være skarp i dine formuleringer, så modsætningerne trækkes op og derved bliver synlige. Det indbyder talegenren til. At være skarp uden at sætte troværdigheden over styr vil kunne gøre din politiske tale overbevisende.

Den politiske tale får du brug for at anvende i skolen og i andre sammenhænge, hvor du diskuterer holdninger med andre. Noget af arbejdet i skolen handler ikke kun om viden, men også om at tage stilling til problemstillinger. Og den politiske tale får du brug for at kende til, når du fx følger en debat i massemedierne. Med et godt kendskab til den politiske tale som talegenre er du i stand til bedre at kunne gennemskue manipulerende tale, dårlige argumenter og tom snak.

16 Læs evt. mere om troværdighed s. 81-82.

”Når man henvender sig til en offentlig forsamling, vil det ofte være nødvendigt at gøre rede for rækkefølgen af de punkter, som skal behandles. Hvad angår appeller til følelserne, så er disse specielt nødvendige i deliberativ¹⁷ talekunst. Vrede må jævnlige ophidses eller beroliges, og publikums sind må påvirkes til frygt, ærgerrighed, had, forsoning. Til andre tider er det nødvendigt at vække medlidenhed, hvad enten der fx er behov for at anmode indtrængende om, at der skal sendes nødhjælp til en belejret by, eller vi er optaget af at beklage en allieret stats undergang. Men hvad der virkelig har betydning i deliberative taler er talerens autoritet, for ham, som vil have alle til at tro på sin dømmekraft – med hensyn til hvad der er passende og hæderligt – må både besidde og anses for at besidde ægte visdom og karaktermæssige fortrin.”

Quintilian, omkr. år 90

Lejlighedstalen

”Kære Sofie! Jeg kan huske, at vi for et par år siden lå en sommeraften i klitterne nede på stranden og kiggede op i skyerne, mens vi talte om stort og småt. Jeg husker, at vi bl.a. talte om kæresten. Det gør vi jo af og til. Jeg husker særligt tydeligt, at du sagde, at du i hvert fald aldrig skulle giftes, for det var noget opreklameret pjat. Og hundedyrt.

Var det ikke den tidligere statsminister Jens Otto Krag, der engang sagde, at man har et standpunkt, til man tager et nyt? Det kan du jo nu skrive under på, for nu sidder vi her til dit og Henriks bryllup. Bare to år efter vores strandhyggetur. Og det glæder mig helt vildt, at du skiftede standpunkt, for du ser bare så glad og dejlig ud i dag!

Når to mennesker skal bo sammen, skal man sørge for at kende til hinandens særheder. Jeg ved ikke, om du har fortalt Henrik om dine særheder. Mit gæt er, at du ikke har fortalt om dem alle sammen. Det vil jeg så råde bod på nu. Jeg vil fortælle dig, Henrik, om nogle af Sofies særheder, som du garanteret ikke kender til. Ved du for eksempel, at Sofie godt kan lide at...”

Sådan kunne en lejlighedstale¹⁸ godt indledes. Taleren – veninden – er personlig, ikke saglig. Taleren henvender sig til hovedpersonen som en ven. Veninden indleder med en af deres fælles oplevelser, som har relevans for hendes indledende pointe: At Sofie alligevel er blevet gift. Tonen er festlig, dvs. munter og afslappet, men også kærlig. Selv om taleren er personlig, kan resten af selskabet godt følge med i, hvad der tales om. Og

17 Efter det latinske verbum *deliberare*, som betyder ‘overveje’. Tidligere har man kaldt genren for den rådgivende tale. I dag vil vi sige den politiske tale.

18 Kaldes også en hyldesttale eller lovtale.

så husker veninden at inddrage Henrik i talen. Vi må formode, at Henrik indvies i nogle morsomme sider af Sofies personlighed – noget, hun måske kun viser i venindesammenhænge. Muntert skal det være. Lejligheden er jo her et bryllup, så det er mere smil end alvor, der skal præge dagen.

I festlige sammenhænge vil hensigten med at holde tale som regel være at glæde et menneske, man holder af. Talen er en markering af det gode forhold mellem taleren og hovedpersonen. Af venskabet. Af den glade begivenhed. Andre lejligheder, der kalder på festlige taler, er typisk fødselsdage, konfirmationer, afsked, hjemkomst, jubilæer m.fl. Her kan man beskrive hovedpersonen kærligt og humoristisk med nogle velvalgte ord.

”Erfaringen og undersøgelser viser at det i praksis er tilstrækkeligt at lade sin tale behandle 4 dyder: ærlighed, idealisme, identitet og kompetence. Disse dyder optræder altid hvor en person, en gruppe eller en organisation skal beskrives positivt.

Hvis du vil være sikker på at ”komme kompasset rundt” når du beskriver den du hylder, så kontrollér om alle disse 4 dyder er dækket ind.”

Klaus Kjeller, 2002

Denne talegenre kalder vi *lejlighedstalen*. Den har til hensigt at give hovedpersonen og de øvrige tilhørere en positiv oplevelse på en særlig dag.

En festlig tale skal bl.a. fornøje eller behage tilhørerne – først og fremmest hovedpersonen. Taleren skal omtale hovedpersonens positive egenskaber – nogle dyder. Ærlighed er en dyd, der viser, at man ikke er bange for at vise sine holdninger. Man ved, hvor den ærlige står. Idealisme er en dyd, fordi idealisme står i modsætning til egoisme. Det idealistiske

menneske tilsidesætter egne behov af hensyn til andre personer eller en ædel sag. Identitet er en dyd, der afspejler, at hovedpersonen har nogle gennemgående karaktertræk. Identiteten er den personlige kerne, der gør, at en person på en måde er den samme til trods for alle de forandringer, personen gennemgår i et liv. Endelig er også kompetence en dyd, der udtrykker en kunnen – at hovedpersonen er dygtig til noget. Kompetencer viser sig i de handlinger, hvormed man tackler forskellige situationer.

Talens personlige dimension forudsætter, at du kender hovedpersonen godt. Du skal ud fra din indføling finde frem til de centrale træk, der karakteriserer hovedpersonen. Hvis det resulterer i noget dybsindigt, kærligt, morsomt eller overraskende, kan talen bidrage til festlighederne med noget særligt.

Det er dog ikke alle lejlighedstaler, der er festlige. Måske har du set og hørt Christians (Ulrich Thomsen) sandhedstale til sin fars (Henning Moritzen) 60 års fødselsdag i den danske film *Festen*¹⁹. I al sin sandhed var den mere rystende end festlig. Christians tale var en lejlighedstale, men festlig var den ikke. Dens chokeffekt byggede på et bevidst brud med

19 Thomas Vinterbergs film fra 1998, der bl.a. vandt juryens specialpris i Cannes. I talen retter sønnen incestanklager mod faderen.

Kvinden holder tale for sin mand, der sidder ved hendes venstre side. Resten af selskabet hører på.

tilhørernes genreforventninger. De forventede nogle morsomme historier, men fik en grufuld i stedet for.

Også en begravelsestale er en lejlighedstale. Det er den kærlige vinkel, der vil præge talen. Man vil gerne sige noget pænt om den afdøde, samtidig med at man henvender sig til de efterladte. Det er ikke en morsom dag, og en begravelse er ikke en fest. Men begravelsen er en vigtig markering. Derfor bevarer begravelsestalen lejlighedstalens træk.

Lejlighedstalen får du mest brug for i private sammenhænge. Du skal kende hovedpersonen godt for at kunne holde en personlig tale, og en lejlighedstale skal være personlig. Og du har gavn af at kende til lejlighedstalen som talegenre, når du lytter til andres lejlighedstaler, for så kan du indstille din opmærksomhed på de træk, der karakteriserer lejlighedstalen. Fx bliver du derved bedre i stand til at opfatte gode historier som historier²⁰ og ikke nødvendigvis som den skinbarlige sandhed.

20 I en god historie må man gerne 'udvide' sandheden lidt – i en kærlig hensigt – for netop at gøre historien god eller bare endnu bedre.

Andre talegenrer

Som nævnt kan man betragte de ovennævnte genrer som tre overordnede talegenrer²¹. Men der findes flere talegenrer, og de låner alle sammen træk fra de tre overordnede. De fleste af disse andre talegenrer vil blive skitseret i de følgende afsnit.

21 Måske kan en prædiken betragtes som en fjerde overordnet talegenre, men det gør vi ikke mere ud af her.

Oplæsning

Der er to måder at læse op på. Man kan foretage en *højtlesning* eller en *oplæsning*. Hvad er forskellen? I en højtlesning gør man blot de skrevne ord til talte ord. Det nærmer sig en mekanisk gengivelse af tekstens sæt-